

PROSTOR

26 [2018] 1 [55]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY OF
ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
26[2018] 1[55]
1-216
1-6 [2018]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

52-67 **ZEHRA LAZNIBAT**
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

GRADSKI PREDJEL „NA ANDRIJI”
U POVIJESNOJ JEZGRI DUBROVNIKA
PROSTORNI RAZVOJ
I URBANISTIČKA OBLJEŽJA

PRETHODNO PRIOPCENJE
UDK 902.6:726.7:711.424
(497.5 Dubrovnik) "12/16"

URBAN AREA "NA ANDRIJI"
IN THE HISTORIC CORE OF DUBROVNIK
SPATIAL DEVELOPMENT
AND URBAN PLANNING FEATURES

PRELIMINARY COMMUNICATION
UDC 902.6:726.7:711.424
(497.5 Dubrovnik) "12/16"

- prostor samostana
- dvorište/prilazi
- ulice/odvodni kanal
- ulaz / pristup
- parcelacija / crkva sv. Marka, kapela sv. Jeronima
- komunalna žitnica na otvorenom
- položaj nestalih sakralnih građevina
- 1_crkva sv. Andrije
- 2_crkva sv. Bartolomeja
- 3_crkva sv. Martina
- 4_kapela sv. Martina

0 12m

SL. 1. POVIJESNI RAZVOJ ARHEOLOŠKOG PREDJELA „NA ANDRIJI“: 1 – 13./14. STOLJEĆE, 2 – KOMUNALNI RADOVI 1410.-1415., 3 – APOSTOLSKA VIZITACIJA G.F. SORMANA 1573./1574., 4 – DOGRADNJE SAMOSTANA SV. MARKA I SV. ANDRIJE 1578.-1584.

FIG. 1 HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE URBAN AREA "NA ANDRIJI": 1 – 13/14th CENTURY, 2 – COMMUNAL WORKS 1410-1415, 3 – APOSTOLIC VISITATION OF G.F. SORMAN 1573/1574, 4 – ADDITIONS TO THE CONVENTS OF ST MARK AND ST ANDREW 1578-1584

ZEHRA LAZNIBAT¹, MLADEN OBAD ŠĆITAROCI²

¹ MINISTARSTVO KULTURE
KONZERVATORSKI ODJEL U DUBROVNIKU
HR – 20000 DUBROVNIK, RESTICEVA 7

² SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26
zehra.laznibat@gmail.com
mos@arhitekt.hr ; scitaroci@gmail.com

PRETHODNO PRIOPCENJE

UDK 902.6:726.7:711.424 (497.5 DUBROVNIK) "12/16"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 20. 3. 2018. / 8. 6. 2018.

¹ MINISTRY OF CULTURE
DEPARTMENT FOR CONSERVATION IN DUBROVNIK
CROATIA – 20000 DUBROVNIK, RESTICEVA 7

² UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
CROATIA – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26
zehra.laznibat@gmail.com
mos@arhitekt.hr ; scitaroci@gmail.com

PRELIMINARY COMMUNICATION

UDC 902.6:726.7:711.424 (497.5 DUBROVNIK) "12/16"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 20. 3. 2018. / 8. 6. 2018.

GRADSKI PREDJEL „NA ANDRIJI” U POVIJESNOJ JEZGRI DUBROVNIKA PROSTORNI RAZVOJ I URBANISTIČKA OBILJEŽJA

URBAN AREA "NA ANDRIJI" IN THE HISTORIC CORE OF DUBROVNIK SPATIAL DEVELOPMENT AND URBAN PLANNING FEATURES

ARHEOLOŠKO NASLIJEĐE
SAMOSTANSKA KLAUZURA
SAMOSTANSKI SKLOPOVI
URBANA STRUKTURA
POVIJESNA JEZGRA DUBROVNIKA

ARCHAEOLOGICAL HERITAGE
CLAUSURA
MONASTIC COMPLEX
URBAN STRUCTURE
HISTORIC CORE OF DUBROVNIK

Temeljem rezultata provedenih arhivskih, arheoloških i drugih istraživanja u radu se donosi prvi cjeloviti prikaz prostorno-povijesnog razvoja gradskog predjela „Na Andriji” u povijesnoj jezgri Dubrovnika. Sagledavajući razvoj samostanskih sklopova sv. Andrije i sv. Marka od 13. do 17. stoljeća, analiziraju se urbani smjestaj i struktura, parcelacija, ulice i dominantne građevine te razmatra njihov utjecaj na tkivo grada. Istraživanje se primjenjuje u očuvanju i revitalizaciji arheološkog naslijeđa.

This paper is the first complete and systematic study on the spatial and historical development of the urban area *Na Andriji* in the historic core of Dubrovnik. The history of the monastic complexes of St Andrew and St Mark between the 13th and the 17th century serves as a basis for analysis of their urban setting and structure, subdivision of land, streets and dominant buildings and their effects on the urban fabric. The research results are used in the preservation and revitalization of archaeological heritage.

UVOD

INTRODUCTION

Gradski predjel „Na Andriji” u jugozapadnome dijelu povijesne jezgre Dubrovnika jest prostor nekadašnjih ženskih benediktinskih samostana, srušenih i zatrpanih u velikom potresu 1667. godine, nakon kojeg je potpuno izmijenjena konfiguracija toga gradskog područja. Premda se u povijesnim izvorima spominju tek od 12. i 13. stoljeća, ženski benediktinski samostani u Dubrovniku se uspostavljaju vjerojatno već u 11. stoljeću, ubrzo nakon osnivanja prvih muških samostana.¹ Koliko je njihovo značenje za društveni život grada, najbolje pokazuje činjenica da je do potresa 1667. godine unutar gradskih zidina postojalo pet samostana benediktinki: sv. Andrije, sv. Marka (prvotno posvećen sv. Bartolomeju), sv. Marije od Kaštela, sv. Šimuna i sv. Tome.

Izvjesno je da je u tim samostanima od njihovih početaka postojao blaži oblik klauzure², koju su zahtijevale tradicionalne norme srednjovjekovnog društva³, pri čemu im je smještajem u južnome dijelu grada, većinom duž oboda gradskih zidina, pružena sigurnost i izolacija. Prvi opći zakon o strogoj klauzuri za pripadnice bilo kojeg monaškog ili prosjačkog reda nalazi se u odluci *Periculoso*, pape Bonifacija VIII. iz 1298. godine⁴, no tek nakon Tridentskoga crkvenog sabora u drugoj polovici 16. stoljeća počeo se provoditi stroga klauzura.⁵ Klauzura, jedna od odrednica arhitektonskog razvoja samostana, uglavnom se nije podudarala s granicom posjeda. Često je

iz klauzure bila isključena crkva, kao i drugi prostori (parlatorij, dvorište). Isti je pojam označavao propise i običaje izlaska redovnika/redovnica iz samostana, kao i pristup laicima u određeni prostor.

Arheološko nalazište ženskih benediktinskih samostana „Na Andriji” omeđeno je s južne i jugozapadne strane gradskim zidinama prema moru, sa zapada i sjevera današnjim Domom za starije i nemoćne osobe „Domus Christi”, a na istoku ulicama Feričevom i Na Andriji (Sl. 2.). Topografska obilježja terena daju tim sakralnim sklopovima specifičnost u organizaciji prostora. Oni se nalaze podno hrpta najvišega uzvišenja grada, uz jugozapadni pojas grebena, gdje se teren blago spušta prema kopnu na sjeveru, dok je s morske strane nepristupačna litica, visoka tridesetak metara, ostvarivala prirodno zaklonjen i siguran prostor za izgradnju.

Ženski benediktinski samostani sv. Andrije i sv. Marka nalazili su se sjeverozapadno od nekadašnjega Kaštela (*Castellum*), koji mnogi istraživači smatraju najstarijom utvrdom grada. Dvije samostanske cjeline razdvajala je ulica, smjera istok-zapad, pritom nastavljajući pravac današnje Strossmayerove ulice i ulice Od Rupa. Južno od ulice pronađeni su ostatci samostana sv. Andrije koji se terasasto uspinjao do južnih gradskih zidina. Sjeverno od te ulice prostor je samostana sv. Marka koji je prvotno bio posvećen sv. Bartolomeju (Sl. 3.).

Cilj je rada istražiti prostorno-povijesni razvoj i elemente urbane strukture jugozapadnoga dijela povijesne jezgre Dubrovnika. Sagleđavajući razvoj samostanskih sklopova sv. Andrije i sv. Marka od 13. do 17. stoljeća, analizirani su smještaj, zakonitost nastanka izgrađenoga područja, parcelacija, ulice i dominantne građevine te je razmotren njihov utjecaj na morfologiju gradskog predjela.⁶

Razvoj sklopova prati se i u odlukama dubrovačkih vijeća o komunalnim radovima – o izgradnji općinskih jama za čuvanje žita u prizemljima samostana sv. Andrije, sv. Marka i u

1 OSTOJIC, 2010: 115

2 KLAJČ, 1989: 694. U etimološkom smislu, klauzura potječe od latinske riječi *cludere* (zatvoriti) što označava prostor kamo nije dopušten ulaz svjetovnjacima, osobito osobama drugog spola.

3 OSTOJIC, 1963: 135

4 THOMAS, 2003: 76

5 OSTOJIC, 1963: 137

6 Istraživanje je dio znanstvenog projekta *Heritage Urbanism – Urban and Spatial Planning Models for Revival and Enhancement of Cultural Heritage* [HERU-2032] koji financira Hrvatska zaklada za znanost, a provodi se na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

7 OSTOJIC, 2010: 174-175, 179-181

8 BERIĆ, 1958. Položaj prvih zidina postavio je nesto sjevernije od današnje Strossmayerove ulice, južnim krajevima Ulice M. Kaboge i Uske, odnosno po rubu hridina

nekim ulicama, kao i u odlukama o trasiranju odvodnog kanala koji je završavao u blizini kule Kalarinje. Istraživanje u ovome radu pridonosi rješavanju pitanja nestalih sakralnih građevina: crkve sv. Martina, kapele sv. Martina i crkve sv. Bartolomeja, kojih je nestanak uvjetovan razvojem samostanskih sklopova.

Dosadašnje spoznaje – Gradski predjel „Na Andriji“ dosad je obrađivan u kulturno-povijesnom prikazu benediktinskog redovništva na dubrovačkom području⁷, sumarno u djelima o urbanom razvoju Dubrovnika i u dvama radovima koja djelomično obrađuju rezultate arheološkog istraživanja (Sl. 5.).

Urbanu povijest Dubrovnika proučavali su mnogi istraživači, no najveći je doprinos dao Luksa Beritić objavom nekoliko temeljnih djela o urbanističkom razvoju i obrambenom sustavu grada. Južni dio gradskog predjela „Na Andriji“ smješta u stariju jezgru grada⁸, a obradom brojnih arhivskih dokumenata, puno prije arheoloških istraživanja, izradio je prvi pregled nestalih javnih i sakralnih sklopova na tome području.⁹

Marija Planić-Lončarić u tkivu grada prepoznaje nepravilne i pravilne blokove, formirane oko unutarnjih dvorišta sa slijepim prilazima, te izgradnju nizova stambenih kuća uz ulične pravce. Nehomogene blokove u širem obuhvatu gradskog predjela tumači kao protourbanu etapu koja je prethodila planiranoj izgradnji.¹⁰

U proučavanju urbanističkoga razvoja Dubrovnika, pa tako i jugozapadnoga dijela grada, doprinos je dao Željko Peković.¹¹ U recentnim radovima s Kristinom Babić obrađuje dubrovačko srednjovjekovno predgrađe i odredbe Statuta o regulaciji ulica u 13. stoljeću¹², a nastavno na raniju tezu o položaju prvih zidina staroga grada¹³, arheološki predjel „Na Andriji“ smještaju u zapadno predgrađe oko crkve Svih Svetih.

Irena Benyovsky Latin i Stipe Ledić, istražujući smještaj zemljišnih sklopova u srednjovjekovnom predgrađu Dubrovnika koji su bili u

od sv. Margarite na istoku do ugla kasnije općinske bolnice „Domus Christi“ na zapadu.

⁷ BERITIĆ, 1956: 43-46, 55-56, 72-76

¹⁰ PLANIĆ-LONČARIĆ, 1980: 17-31

¹¹ PEKOVIĆ, 1998.

¹² PEKOVIĆ, BABIĆ, 2017: 1-63

¹³ PEKOVIĆ, 1998: 52-62. Položaj gradskog zida, uza sjeverni rub Strossmayerove ulice, Peković potkrepljuje analizom urbanog tkiva, rezultatima arheoloških istraživanja i planom Dubrovnika s početka 17. st.

¹⁴ BENYOVSKY LATIN, 2012: 17-39; BENYOVSKY LATIN, LEDIĆ, 2013: 17-60

¹⁵ ŽILE, 1996: 279-295. Prema navodu autora: „(...) preliminarno izvješće lišeno je striktnijih atribucija i datacija, jer je potrebno istražiti još više od 30% tretirane arheološke zone“.

¹⁶ MARINKOVIĆ, LAZNIBAT, 2017: 196-219

vlasništvu nekoliko vlasteoskih rodova, analizirali su njihov utjecaj na procese naseljavanja i urbanizacije grada.¹⁴

Ivica Žile objavio je preliminarne rezultate sustavnih arheoloških istraživanja (1989.-1991.). U katalogu predromaničke plastike s lokaliteta „Na Andriji“ autor je dao pregled pronađenih arheoloških struktura, no zbog nepotpune obrade arheološkog nalazišta (nedovršena iskopavanja, nepotpuna snimka postojećeg stanja i dr.) izostala je interpretacija nepokretnoga arheološkog naslijeda.¹⁵

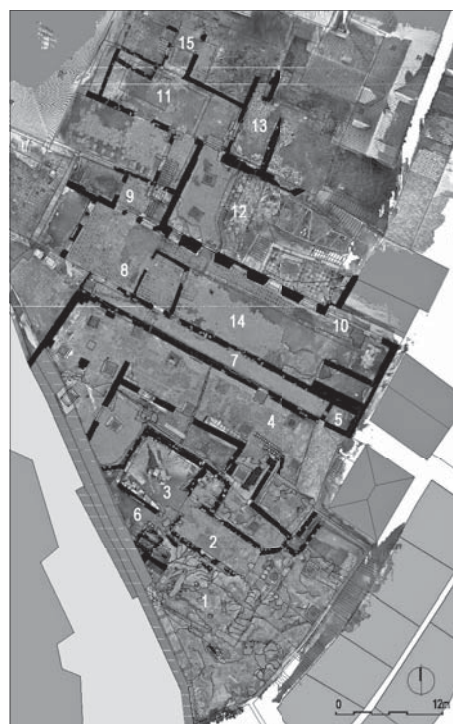
U sklopu istraživačkog projekta *Dubrovnik: Civitas et Acta Consiliorum* [DUCAC] Ana Marinković i Zehra Laznibat¹⁶ – na primjerima šest ženskih samostanskih sklopova u južnom dijelu grada, uključujući i samostane sv. Andrije i sv. Marka – analizirale su pomoću

SL. 2. SMJEŠTAJ ARHEOLOŠKOG NALAZIŠTA „NA ANDRIJI“ U POVJESNOJ JEZGRI DUBROVNIKA

FIG. 2 ARCHAEOLOGICAL SITE "NA ANDRIJI" IN THE HISTORIC CORE OF DUBROVNIK

SL. 3. PANORAMSKA SNIMKA GRADSKOG PREDJELA „NA ANDRIJI“

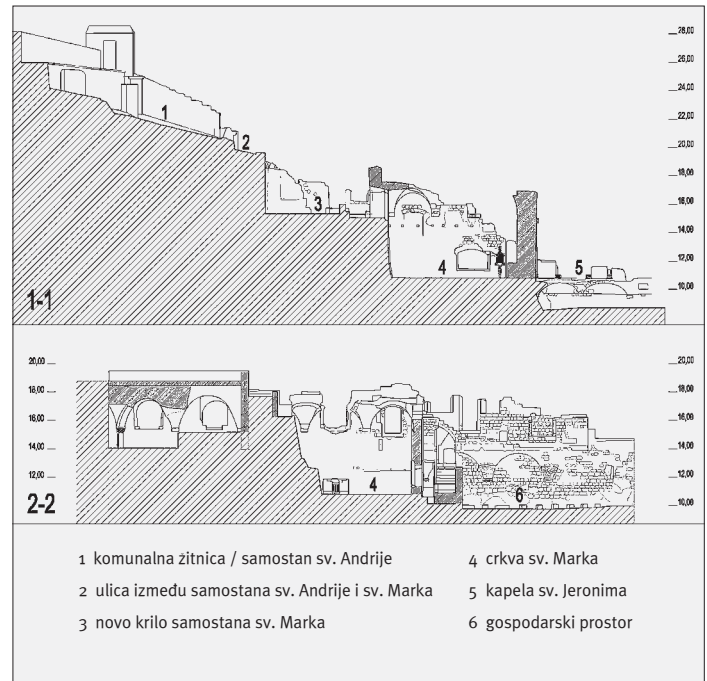
FIG. 3 PANORAMIC VIEW OF THE URBAN AREA "NA ANDRIJI"

- 1 položaj crkve sv. Andrije
- 2 samostan sv. Andrije
- 3 dvorište s gustijernom
- 4 komunalna zitnica
- 5 ulaz u komunalnu zitnicu
- 6 pretpostavljeni položaj kapele sv. Martina
- 7 ulica između samostana sv. Andrije i sv. Marka
- 8 pretpostavljeni položaj crkve sv. Martina
- 9 položaj crkve sv. Bartolomeja
- 10 ulica uz crkvu sv. Marka
- 11 dvorište samostana sv. Marka
- 12 crkva sv. Marka
- 13 kapela sv. Jeronima
- 14 novo krilo samostana sv. Marka
- 15 ulica prema samostanu sv. Marka

SL. 4. ARHITEKTONSKA SNIMKA POSTOJEĆEG STANJA NA GEOREFERENCIRANOJ ZRAČNOJ FOTOGRAFIJI

FIG. 4 ARCHITECTURAL SURVEY OF THE SITE AT PRESENT IN THE GEOREFERENCE AERIAL PHOTO

SL. 5. ULICE GRADSKOGA PREDJELA „NA ANDRIJI”
FIG. 5 STREETS OF THE URBAN AREA “NA ANDRIJI”

SL. 6. ARHITEKTONSKA SNIMKA POSTOJEĆEG STANJA:
POPREČNI PRESJEK 1-1; UZDUŽNI PRESJEK 2-2
(CRKVA SV. MARKA)

FIG. 6 ARCHITECTURAL SURVEY OF PRESENT CONDITION:
CROSS-SECTION 1-1; LONGITUDINAL SECTION 2-2
(CHURCH OF ST MARK)

arhivskih dokumenata razvoj samostanskih sklopova s utjecajem na oblikovanje urbane strukture Dubrovnika u kasnom srednjem i ranom novom vijeku.

Dosadašnja arheološka istraživanja – Zbog iznimnog položaja i mnogobrojne pisane građe, gradski predjel „Na Andriji” arheološki se istraživao u nekoliko navrata, od prvih iskapanja 1963. godine¹⁷, sondažnih radova 1987. i 1988. godine¹⁸, do sustavnih arheoloških istraživanja (1989.-1991.), kada su pronađeni ostatci samostana sv. Andrije od Kastela i sv. Marka u Kalarinji.¹⁹ Arheološka su istraživanja prekinuta zbog početka Domovinskoga rata i nisu dovršena prema započetom programu.

U razdoblju od 2012. do 2016. godine provedeni su revizijski istražni radovi, temeljeni na interdisciplinarnoj obradi arheološkog naslijeđa kao polazištu za daljnje postupke njegova očuvanja, prezentacije i integracije u suvremeni život grada.²⁰ Arheološko-konzervatorski elaborat iz 2013. godine bio je usmjeren na dokumentiranje, opisivanje i interpretiranje arheoloških struktura i pokretnih nalaza, pri čemu su korišteni arhivski dokumenti, kartografska dokumentacija i drugi izvori.²¹ Radovi rekonstrukcije odvodnog kanala tijekom 2016. godine potakli su arheološka istraživanja prilikom kojih je pronađena ulica u produžetku Puzljive (uz južni zid crkve sv. Marka) i ostatci crkve sv. Bartolomeja.²² Arheološka istraživanja nisu završena u sjevernom dijelu lokaliteta, a arheološko nalazište do danas nije u cijelosti obrađeno niti publicirano.

Izvori korišteni u istraživanju – Budući da su samostanski sklopovi u jugozapadnom dijelu povijesne jezgre Dubrovnika nerazriješenoga tijeka gradnje, u ovome su radu sintetizirani podatci dosadašnjih istraživanja, relevantne znanstvene/stručne literature, pisane, kartografske i slikovne građe, s ciljem otkrivanja konstitutivnih načela prostorne strukture jugozapadnoga dijela grada. Analizirani su arhivski dokumenti obrađeni u mnogim studijama, kojima su pridruženi i neobjavljeni izvori prikupljeni tijekom arhivskih istraživanja.²³ U ovom radu koriste se arhivski izvori: dokumenti iz serija rukopisnih arhivskih knjiga iz

¹⁷ Prva sondažna istraživanja provedena su 1963. neposredno uz južne gradske zidine, gdje je pretpostavljeni položaj crkve sv. Andrije (Institut za povijest umjetnosti i arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Eduard Galic i Luksa Beritić).

¹⁸ Tijekom 1985. izradena je *Predstudija prostornog razvoja s potencijalnim nalazima* (Zavod za graditeljsko naslijeđe Split, Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu), koja je prethodila sondažnim arheološkim istraživanjima 1987. i 1988. godine. Sondažna arheološka istraživanja u prostoru samostana sv. Marka izvedena su 1987. (Zavod za graditeljsko naslijeđe Split; Zeljko Rapanić), a nastavljena su i 1988. (Dubrovački muzej; Romana Menalo, Jelica Peković). Vaznost arheoloških nalaza potakla je sustavna istraživanja za koja je izrađen elaborat *Pripreme istraživanja jugozapadnog područja grada* (autorica Marina Oreb).

¹⁹ Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Dubrovniku; Ivica Žile – voditelj istraživanja, Paula Kolic, Zehra Čomor i Miljenko Mojaš [*** 1991.]

²⁰ Radove je financiralo Društvo prijatelja dubrovačke starine iz Dubrovnika – arheološka istraživanja: Arheo Plan d.o.o. iz Dubravke, Nela Kovačević Bokarić; arhitektonska snimka: Zehra Laznibat, Ante Butorac, Habitat Geo d.o.o. iz Dubrovnika; arhivska istraživanja: Ana Marinković, Rozana Vojvoda; restauratorska istraživanja: Veronika Sulic.

Državnog arhiva u Dubrovniku, apostolska vizitacija Giovannija F. Sormana (1573./1574.) iz Tajnoga vatikanskog arhiva u Vatikanu²⁴, plan Dubrovnika s početka 17. stoljeca iz Državnog arhiva u Torinu²⁵, katastarska karta iz 1837. godine²⁶ i slikovni prikazi grada.²⁷ Kartografski izvori odnose se na katastarske karte i orto-foto snimku iz 2005. godine. Arhitektonska snimka postojećeg stanja i georeferencirana zračna snimka izradene su tijekom arheoloških istraživanja²⁸ (Sl. 7).

Metode istraživanja – Unutar gradskog predjela „Na Andriji“ provedena je analiza osnovnih sastavnica urbane strukture koje su rezultat prirodnih i antropogenih čimbenika, ovdje navedene u obrnutome kronološkom redoslijedu, i to: urbane mreže (linije terena, gradske zidine, ulice), izgrađeno područje i parcelacija.²⁹ Metoda istraživanja utemeljena je na načelima morfološke analize samostanskih sklopova koji su utjecali na izgled gradskog predjela – istraživanje je usmjereno na zakonitost nastanaka izgrađenog područja u odnosu na parcelaciju, ulice i položaj građevina.

Dragocjeni izvor podataka za istraživanje prikupljen je tijekom izrade arhitektonske snimke postojećeg stanja, dokumentiranjem arhitektonskih/građevnih struktura i terenskim izvidima (Sl. 6. i 8.). Plan Dubrovnika iz početka 17. stoljeca, preklapljen s katastarskom kartom iz 1837., katastarskom izmjerom iz 1878. godine i suvremenom katastarskom kartom omogućio je prepoznavanje nekih ulica značajnih za urbanistički razvitak toga gradskog područja. Primjenom stratigrafske analize prepoznata je etapnost gradnje, dok je usporedbom dobivenih rezultata s drugim vrstama izvora (pisani, kartografski, osobine materijala) omogućen uvid u povijesni razvoj samostanskih sklopova. Uključenjem analiza

različitih stručnih razina (povijesna, prostorna) obuhvaćen je prostorni okvir i kontekst arheološkog naslijeđa.³⁰ Rezultati istraživanja (povijesni razvoj i konstitutivna načela urbane strukture) prikazani su na arhitektonskoj snimci postojećeg stanja, a uključuju podatke o izgrađenom području, parcelaciji, podjeli na javno i privatno, položaju ulica, te je izraden grafički prikaz razvoja samostanskih sklopova.

Metodološki okvir integralne i interdisciplinarnе obrade gradskog predjela „Na Andriji“ temelj je za utvrđivanje identitetskih obilježja i vrjednovanje naslijeđa, a to je preduvjet za iznalaženje prikladnih modela očuvanja, revitalizacije i unaprjeđenja postojećeg stanja.

POVIJESNI RAZVOJ SAMOSTANSKIH SKLOPOVA

HISTORICAL DEVELOPMENT OF MONASTIC COMPLEXES

Benediktinski samostani sv. Andrije i sv. Marka nastali su izvan fortifikacijske jezgre Kaštela (*Castellum*), unutar jednoga od prvih srednjovjekovnih predgrada koje se formiralo u 11./12. stoljeću.³¹ Prvotni izgled područja nastanka tih samostanskih sklopova do donošenja Statuta 1272. godine nije pouzdano utvrđen, a dosadašnje spoznaje uglavnom su usmjerene na povijest izgradnje gradskih zidina. Iz objavljenih radova, utemeljenih na Statutu i podacima dubrovačkih kronika³², proizlazi da je jugozapadni dio grada zaokružen zidinama do sredine 13. stoljeca. Izgrad-

SL 7. ARHEOLOŠKO NALAZIŠTE „NA ANDRIJI“, ZRAČNA SNIMKA
FIG. 7 ARCHAEOLOGICAL SITE "NA ANDRIJI", AERIAL VIEW

SL 8. ARHITEKTONSKA SNIMKA POSTOJEĆEG STANJA, TLOCRT: 1 – POLOŽAJ CRKVE SV. ANDRIJE, 2 – SAMOSTAN SV. ANDRIJE, 3 – DVORIŠTE S CISTERNOM, 4 – KOMUNALNA ZITNICA, 5 – ULAZ U KOMUNALNU ZITNICU, 6 – PRETPOSTAVLJENI POLOŽAJ KAPELE SV. MARTINA, 7 – ULICA IZMEĐU SAMOSTANA SV. ANDRIJE I SV. MARKA, 8 – PRETPOSTAVLJENI POLOŽAJ CRKVE SV. MARTINA, 9 – POLOŽAJ CRKVE SV. BARTOLOMEJA, 10 – ULICA UZ CRKVI SV. MARKA (U NASTAVKU PUZLJIVE), 11 – DVORIŠTE SAMOSTANA SV. MARKA, 12 – CRKVA SV. MARKA, 13 – KAPELA SV. JERONIMA, 14 – NOVO KRILLO SAMOSTANA SV. MARKA, 15 – ULICA PREMA SAMOSTANU SV. MARKA

FIG. 8 ARCHITECTURAL SURVEY OF PRESENT CONDITION, PLAN: 1 – CHURCH OF ST ANDREW, 2 – CONVENT OF ST ANDREW, 3 – COURTYARD WITH A CISTERN, 4 – COMMUNAL GRANARY, 5 – ENTRY TO THE COMMUNAL GRANARY, 6 – CHAPEL OF ST MARTIN, THE ASSUMED POSITION, 7 – STREET BETWEEN THE CONVENTS OF ST ANDREW AND ST MARK, 8 – CHURCH OF ST MARTIN, THE ASSUMED POSITION, 9 – CHURCH OF ST BARTHOLOMEW, 10 – STREET ADJACENT TO CHURCH OF ST MARK, 11 – COURTYARD OF THE CONVENT OF ST MARK, 12 – CHURCH OF ST MARK, 13 – CHAPEL OF ST JEROME, 14 – NEW WING OF THE CONVENT OF ST MARK, 15 – STREET LEADING TO THE CONVENT OF ST MARK

21 *** 2013.

22 *** 2016.

23 Arhivsko istraživanje (1989.-1991.) bilo je povjereno Anti Marinoviću. Ponovljeno istraživanje arhivske građe (2012.-2013.) provele su Ana Marinković i Rozana Vojvoda.

24 ASV, Congr. Vescovi e Regulari, Visita Ap. 28. Zahvaljujemo Ani Marinković što je ustupila izvod iz apostolske vizitacije.

25 AST, Dubrovnik, Pianta della città, V, f. 244v-245

26 DAST, Katastarska općina Dubrovnik (*Comune di Ragusa*), odnosno grad unutar zidina, u mjerilu 1:720, katastarska izmjera iz 1837. s reambulacijom iz 1878. godine

27 ZELIĆ, 2016: 10-33

28 Izradivači arhitektonske snimke: Zehra Laznibat i Ante Butorac; georeferencirana zračna snimka: Habitat Geo d.o.o. Dubrovnik

29 COHEN, 2001: 40-49, 97-127

30 BLANCO ROTEJA I SUR., 2003: 21-24

31 Na taj zaključak upućuje arheološki materijal pronađen na lokalitetu; metodom karbonske analize (C14) na uzorku kosti iz groba unutar samostana sv. Andrije ustanovljena je starost od 1020. do 1160. godine. [*** 2013]

32 BERITIC, 1989: 19; BENYOVSKY LATIN, 2012: 20-21; BENYOVSKY LATIN, LEDIĆ, 2013: 17-60

SL. 9. SAMOSTAN SV. ANDRIJE, SMJESTAJ
FIG. 9 CONVENT OF ST ANDREW, POSITION

nja pojasa zapadnih zidina, prema opisu dubrovackih kroničara, *sa zapada prema sjeveru*, smatra se tek etapom izgradnje konačnoga bedema kojim je obuhvaćeno i sjeverno predgrađe iznad Prijekog. Prva srednjovjekovna predgrađa, sjeverno od zidina staroga grada³³ i zapadno od crkve Svih Svetih, strukturirana su kao naselja već u 11./12. stoljeću. Na širem području obrađivanoga gradskog predjela prepoznati su nepravilni, gusto izgrađeni građevni sklopovi oko zatvorenoga dvorišta sa slijepim prilazima, koji prethode urbanoj izgradnji.³⁴ Takav tip prostorne organizacije Planić-Lončarić uočila je u prostoru omeđenom ulicama: Feričeva, Za Rokom, Od Rupa i dijelom ponistene ulice Od Šorte, a nalazio se istočno od crkve sv. Marka. Prema istraživanjima Benyovsky, do izgradnje konačnoga novog bedema oko Prijekog veliku su ulogu u zaštiti srednjovjekovnih predgrađa imale privatne kule, a ne isključuje se ni mogućnost postojanja neke parcijalne fortifikacije.³⁵

SAMOSTAN SV. ANDRIJE OD KAŠTELA

CONVENT OF ST ANDREW (OD KAŠTELA)

– Smjestaj (Sl. 9.) – Ženski benediktinski samostan sv. Andrije od Kaštela nalazio se uz južne gradske zidine, u jugozapadnome dijelu Dubrovnika.³⁶ Prostirao se na blagoj padini terena usmjerenog prema sjevernom dijelu grada, s pristupom iz ulice Od Kaštela na koji se nastavljao prilaz do pretpostavljenog položaja crkve i samostanskih prostora. Premda nisu pronađeni građevni ostatci samostanske crkve sv. Andrije, o njenu položaju, neposredno uz gradske zidine, svjedoče povijesni dokumenti, orijentacija zidanih grobnica i drugih samostanskih prostorija. Osim toga, okolnosti oblića terena bile su odlučujuće za smjestaj samostanskoga sklopa sjeverno od crkve, jednako i za grupiranje gradnji u terasastom ustroju predjela. Veduta Dubrovnika prije potresa 1667. godine, unatoč oštećenju slike u prikazu toga dijela grada, ilustrira zatvorenost samostanskog sklopa, opasnog ogradnim zidovima³⁷ (Sl. 10. i 11.).

– Samostan sv. Andrije, 13./14. stoljeće (Sl. 12. i 1.1) – Samostani sv. Andrije i sv. Barto-

lomeja prvi se put spominju 1234. godine u oporuci Ivana i Dobroslave Gundulić.³⁸ U pojedinim dokumentima nalazimo naziv samostana sv. Andrije od Kaštela (*sancti Andree de Castello*), što ukazuje na njegovu teritorijalnu povezanost s gradskim predjelom Kaštio. Bitne odrednice tlocrtno-prostorne organizacije samostanskoga sklopa, kao i perimetar gradnje, zacrtani su sjeverno od pretpostavljene crkve i oko dvorišta s cisteranom. U sačuvanom obrisu građevne strukture vidljivo je slobodno grupiranje kuća različita tlocrtnog oblika; sukladno obliću terena, tlocrtno je usmjerenje istok-zapad, s denivelacijama u organizaciji prostora. Poznato je da je sredinom 14. stoljeća ova benediktinska zajednica imala samo četiri redovnice, a taj će se broj zadržati i u drugoj polovici stoljeća.³⁹ Polazeci od činjenica da se radi o maloj zajednici, da ni redovnička praksa, a ni *Pravilo sv. Benedikta* ne zahtijevaju život u strogoj klauzuri, upućuju na zaključak da je početna jezgra sakralnoga sklopa organizirana sjeverno od samostanske crkve i uz dvorište s gustijernom.

Uz ulicu Na Andriji vidljiva je parcelacija dvostrukoga niza kuća, odijeljenog odvodnim kanalom (klončinom) koji je na južnom kraju ponšten samostanskim prilazom i ima oblik jednostrukog niza širine oko šest metara. Takva geometrizirana organizacija prostora, s kvadratnim građevnim česticama, prihvaćena je kao opći model izgradnje nakon regulacije Prijekog i terena nadbiskupije pa je primijenjena i na predjelu oko današnjih Rupa.⁴⁰

Samostan sv. Andrije i komunalna žitnica, 15. stoljeće (Sl. 1.2) – Dubrovačke su vlasti od druge polovice 15. stoljeća pokušavale benediktinkama nametnuti klauzuru, ali bez

SL. 10. VEDUTA DUBROVNIKA PRIJE POTRESA 1667., DETALJ, DRUŠTVO PRIJATELJA DUBROVAČKE STARINE
FIG. 10 VEDUTA OF DUBROVNIK BEFORE THE 1667 EARTHQUAKE, DETAIL, SOCIETY OF FRIENDS OF DUBROVNIK ANTIQUES

SL. 11. VEDUTA DUBROVNIKA, DETALJ, FRANJEVAČKI SAMOSTAN MALE BRACE U DUBROVNIKU
FIG. 11 VEDUTA OF DUBROVNIK, DETAIL, FRANCISCAN MONASTERY OF THE FRIARS MINOR IN DUBROVNIK

33 Većina je istraživača suglasna s time da je stari bedem grada bio položen linijom današnje Strossmayerove ulice.

34 PLANIĆ-LONČARIĆ, 1980: 12-13

35 BENOVSKEY LATIN, 2012: 17-18

36 Detaljan opis pronađenih arheoloških struktura objavljen je nakon arheoloških istraživanja 1989.-1991. [ŽILJE, 1996: 279-282], a u ovome je radu dopunjen sistematiziranim podacima nakon revizijskih istraživanja.

37 Veduta Dubrovnika, iz obitelji Saraka, Društvo prijatelja dubrovačke starine

38 Codex diplomaticus III: 399-402

39 LONZA, 2013: 47

40 PLANIĆ-LONČARIĆ, 1980: 28

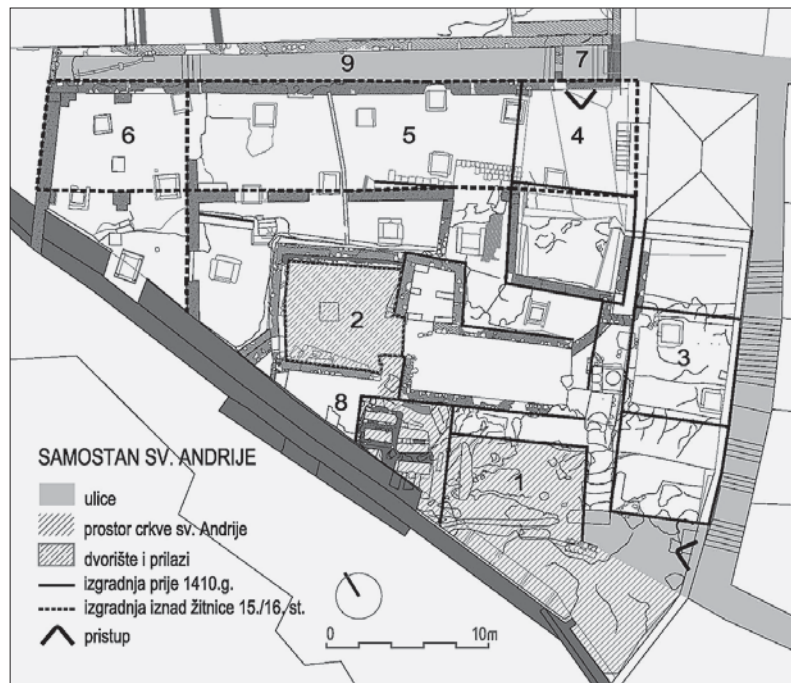
41 OSTOJIC, 2010: 115-116. „Dubrovačko je vijee još 1469. godine bilo donijelo zaključak *quod monasteria monialium clausura stingantur*, ali bez uspjeha.” Tijekom prve trećine 16. stoljeća, na zahtjev dubrovačke vlade i uz potvrdu pape Klementa VII. (1529. g.), benediktinke svih pet gradskih samostana trebale su biti podvrgnute doživotnoj klauzuri. Ipak, tek nakon Tridentskoga sabora počela se provoditi stroga klauzura, a o tome svjedoci posjet apostolskog vizitatora dubrovačkim samostanima iz 1573./1574. godine.

42 JEREMIC, TADIĆ, 1938: 30; BERITIC, 1956: 44 [DAD, Ref. 33, f.153; Ref. 33, f.166]

uspjeha.⁴¹ Upravo izgradnja općinskih jama za žito, početkom 15. stoljeća, dobro ilustrira funkcionalno razgraničenje raznorodnih sadržaja, gdje se u sklopu samostanske zajednice mogao formirati utilitarni prostor od osobite važnosti za grad. Postoje brojne odluke dubrovačkih vijeća o izgradnji općinskih jama za čuvanje žita (*fossae*) sjeverno od crkve sv. Andrije, u kućistu Dimka Vetranija, u prizemljima (*stragnis*) samostana sv. Andrije i sv. Marka te unutar općinske bolnice⁴², koji svjedočeći o odredbama za komunalnu žitnicu nužno otkrivaju razvoj samostana. Funkcionalnom razgraničenju samostana od utilitarne žitnice u najvećoj su mjeri pogodovali geomorfološki čimbenici i razdvojeni prilazi. Komunalna žitnica je tako orijentirana prema sjeveru, s pristupom iz javne ulice⁴³, dok je samostan imao pristup na njegovu južnom kraju, uza same gradske zidine. Vecina suhih bunara smještena je na velikoj placeti (*placcola*), reguliranoj prema kosini terena i popločanij opekom u slogu riblje kosti (*opus spicatum*)⁴⁴ (Sl. 13.). Takav način popločenja bio je uobičajen za javne površine i ulice početkom 15. stoljeća, a pronađen je na nekoliko mjesta u gradu.⁴⁵ Učestali radovi održavanja i natkrivanja toga otvorenog prostora omogućili su širenje samostana prema sjeveru,⁴⁶ a opseg konačno natkrivene placete (26,5×6,0 m) potvrđen je u zaključku Vijeća umoljenih (1541.) o izboru prikladnog mjesta za izgradnju novih rupa.⁴⁷

Uredbe o strazarenju i usavršavanju fortifikacija utjecale su na prostorni odnos crkve i samostana prema gradskim zidinama. Kako je vidljivo iz brojnih zapisnika dubrovačkih vijeća, ta su granična područja bila strogo nadzirana i pod posebnim režimom vlasti, a odred-

be se odnose na ograničenje visine kuća i zabranu otvaranja prozora u samom gradskom zidu te na uspostavu ulice duž zidina. Tako je tijekom utvrđivanja/podizanja gradskih zidina (1426.), od crkve sv. Andrije do zida Kalarinje, umjesto ulice izveden hodnik nad svodovima.⁴⁸ Ubrzo nakon toga, 1428. godine, poduzeti su i radovi na produljenju samostanske crkve te zatvaranju ulice s njene istočne strane.⁴⁹

– Apostolska vizitacija G. F. Sormana 1573./1574. (Sl. 1.3) – Gospodarski i kulturni procvat Dubrovnika u 16. stoljeću, netom nakon dosegnutoga demografskog vrhunca⁵⁰, posredno je utjecao i na razvoj ženskih samostana. Narastao je tada broj redovnica po dubrovačkim samostanima⁵¹, pa tako i onih u jugozapadnom dijelu grada, čime će im biti potaknuto plansko širenje na obližnje područje grada.

Iz arhivskoga dokumenta iz 1542. godine, molbe opatice i redovnica samostana sv. Andrije upućene Vijeću umoljenih, doznaje se

SL 12. SAMOSTAN SV. ANDRIJE, PROSTORNA ANALIZA: 1 – PROSTOR CRKVE SV. ANDRIJE, 2 – DVORIŠTE S GUSTIJERNOM, 3 – KUĆISTE DIMKA VETRANIJA, 4 – PRVO PROŠIRENJE SAMOSTANA NA PROSTOR ŽITNICE, 5 – DRUGO PROŠIRENJE SAMOSTANA NA PROSTOR ŽITNICE, 6 – TREĆE PROŠIRENJE SAMOSTANA NA PROSTOR ŽITNICE, 7 – ULAZ U KOMUNALNU ŽITNICU, 8 – PRETPOSTAVLJENI POLOŽAJ KAPELE SV. MARTINA, 9 – ULICA IZMEĐU SAMOSTANA SV. ANDRIJE I SV. MARKA

FIG. 12 CONVENT OF ST ANDREW, SPATIAL ANALYSIS: 1 – CHURCH OF ST ANDREW, 2 – COURTYARD WITH A CISTERN, 3 – DIMKO VETRANI'S DILAPIDATED HOUSE, 4 – THE FIRST EXTENSION OF THE CONVENT TO THE SITE OF THE GRANARY, 5 – THE SECOND EXTENSION OF THE CONVENT TO THE SITE OF THE GRANARY, 6 – THE THIRD EXTENSION OF THE CONVENT TO THE SITE OF THE GRANARY, 7 – ENTRY TO THE COMMUNAL GRANARY, 8 – CHAPEL OF ST MARTIN, THE ASSUMED POSITION, 9 – STREET BETWEEN THE CONVENTS OF ST ANDREW AND ST MARK

SL 13. KOMUNALNA ŽITNICA U PRIZEMLJU SAMOSTANA SV. ANDRIJE, 'PLACETA' S JAMAMA ZA ŽITO
FIG. 13 COMMUNAL GRANARY ON THE GROUND LEVEL OF THE CONVENT OF ST ANDREW, STORAGE SPACE

SL 14. PANORAMSKA SNIMKA GRADSKOG PREDJELA „NA ANDRIJI“

FIG. 14 URBAN AREA "NA ANDRIJI", PANORAMIC VIEW

43 U arheološkim istraživanjima utvrđen je ulaz u komunalnu žitnicu, a nalazio se unutar ulice na razmeđu sa samostanom sv. Marka.

44 JEREMIC, TADIĆ, 1938: 30 [DAD, Ref. 33, f.175]

45 ŽILE, 2007: 438

46 BERIĆ, 1956: 45 [DAD, Min. Cons. 14, f.2v]; (...) da mogu povećati rečeni samostan iznad gradskih rupa za žito od istoka prema zapadu 12 lakata i od juga prema sjeveru za onoliko koliko je široka kuća rečenih rupa za žito (...);

47 BERIĆ, 1956: 45 [DAD, Cons. Rog. 145, f.130v-131r]; „(...) Nalazimo da je kuća sv. Andrije gdje su rupe duga 52 lakta i široka 12 lakata između zidova (...) u kojoj je deset rupa (...). U žitnici unutar samostana sv. Andrije pronađeno je ukupno 19 jama za žito, dubine 6-8 m.“

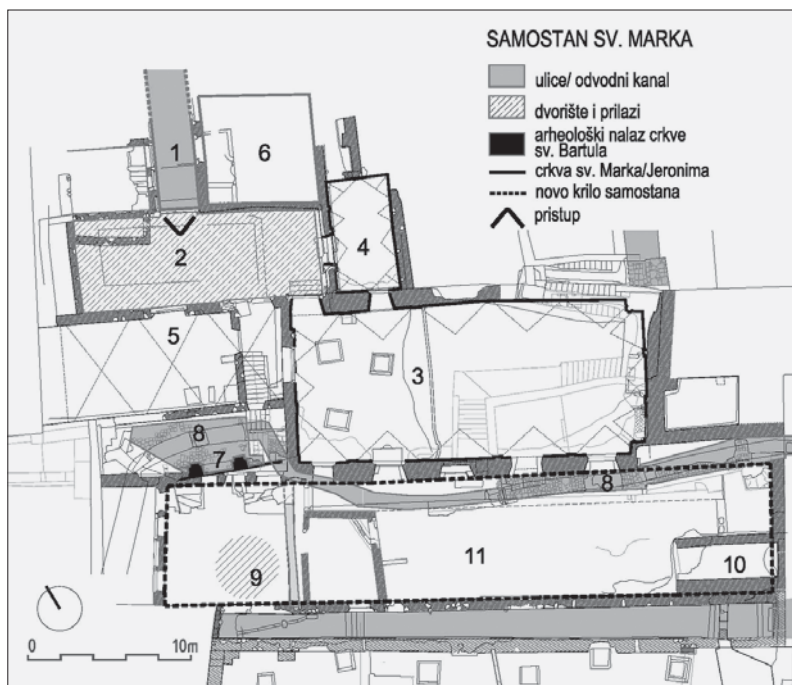
48 BERIĆ, 1989: 44 [DAD, Cons. Rog. 3.f. 301v]

49 BERIĆ, 1956: 73-74 [DAD, Min. Cons. 4, f. 155]

50 VEKARIĆ, 2011: 248, 257. Krajem 15. st. stanovništvo grada dosegnulo je vrhunac, možda čak 7000 stanovnika. Vec u prvoj polovici 16. st. ovaj se broj smanjio.

51 Godine 1525. broj redovnica po samostanima (*moniales claustrales* bez opatice): S. Petrus apostolorum – 15, S. Maria de Castello – 40, S. Clara – 66, S. Marcus – 37, S. Thoma – 34, S. Andreas – 35, S. Michael – 26, S. Symeon – 33 [Distributiones testamentorum, sv. 30, f. 152r-152v]. Zahvaljujemo Nelli Lonza na ustupljenim podatcima istraživanja.

SL. 15. SAMOSTAN SV. MARKA, PROSTORNA ANALIZA: 1 – ULICA PREMA SAMOSTANU SV. MARKA, 2 – DVORIŠTE SAMOSTANA, 3 – CRKVA SV. MARKA, 4 – KAPELA SV. JERONIMA, 5 – GOSPODARSKI PROSTOR, 6 – KUĆA MATA BONICA, 7 – ARHEOLOŠKI NALAZ CRKVE SV. BARTOLOMEJA, 8 – ULICA UZ CRKVI SV. MARKA / ODVODNI KANAL, 9 – PRETPOSTAVLJENI POLOŽAJ CRKVE SV. MARTINA, 10 – SEPTIČKA JAMA, 11 – NOVO KRILLO SAMOSTANA SV. MARKA

FIG. 15 CONVENT OF ST MARK, SPATIAL ANALYSIS: 1 – STREET LEADING TO THE CONVENT OF ST MARK, 2 – CONVENT'S COURTYARD, 3 – CHURCH OF ST MARK, 4 – CHAPEL OF ST JEROME, 5 – SERVICE AREA, 6 – MATO BONICO'S HOUSE, 7 – CHURCH OF ST BARTHOLOMEW, ARCHAEOLOGICAL FINDINGS, 8 – STREET ALONG THE CHURCH OF ST MARK / DRAINAGE CANAL, 9 – CHURCH OF ST MARTIN, THE ASSUMED POSITION, 10 – TANK, 11 – NEW WING OF THE CONVENT OF ST MARK

SL. 16. SAMOSTAN SV. MARKA, SMJESTAJ
FIG. 16 CONVENT OF ST MARK, POSITION

da je njihova crkva zbog velikog oštećenja srušena, a potom ponovno izgrađena.⁵²

Iako izvješće apostolske vizitacije iscrpno svjedoči o opremljenosti samostanske crkve i o uvjetima klauzure u samostanu⁵³, nedostatak materijalnih dokaza onemogućuje potpuniju rekonstrukciju toga sakralnog sklopa. Ipak, iz izvora se može zaključiti da su crkva sv. Andrije i dvorište pred njom izvan klauzure, ali organski isprepleteni s drugim samostanskim prostorima. Redovničke su nastambe vrlo skućene – imaju zajedničku spavaonicu i odvojenu za opaticu.

Dakle, samostan sv. Andrije u doba apostolske vizitacije obuhvatiće prostor od južnih gradskih zidina do ulice, na razmeđu sa samostanom sv. Marka, a krajem 16. stoljeća proširit će se na preostali, zapadni dio komunalne žitnice (Sl. 1.4).

Položaj crkve sv. Martina – U povijesnim izvorima crkva sv. Martina s rekluzorijem prvi se put spominje u 13. stoljeću⁵⁴, ali njen bi titular mogao ukazivati na ranosrednjovjekovno podrijetlo. Iako ostatci crkve nisu sačuvani, mnogi su je istraživači pogriješno smjestili u blizinu kule Kalarinje.⁵⁵

Doprinos rješavanju pitanja te nestale građevine dali su apostolska vizitacija i u njoj sadržana isprava iz 1557. godine koja dokazujući pripadnost crkve sv. Martina samostanu sv. Andrije, svjedoči o njenu položaju.⁵⁶ Prema navodima vizitacije redovnice sv. Andrije, nakon što su došle u posjed ruševne crkve sv. Martina, izgradile su zamjensku kapelu istome svecu u čast, a ona se nalazila u „samo-

stanu nasuprot glavnoj crkvi“.⁵⁷ Izgradnju te kapele potvrđuje i arhivski izvor iz vremena izgradnje (1559.)⁵⁸, koji je dosad pogriješno pripisivan starijoj crkvi sv. Martina, podrazumijevajući joj pritom i položaj uza same gradske zidine.

Starija, ruševna crkva sv. Martina u potpunosti je nestala 1578. godine prilikom izgradnje novoga južnog krila samostana sv. Marka, dakako – uz isplatu odštete redovnicama sv. Andrije.⁵⁹ Zasigurno je ta isplata omogućila, 1584. godine, proširenje spavaonica u samostanu sv. Andrije, prema zapadu, iznad praznog prostora općinske žitnice.⁶⁰

Prema svemu iznesenom, stara crkva sv. Martina nalazila se pokraj samostana sv. Marka i sv. Andrije, na prostoru novoga krila

52 BERITIC, 1956: 74 [DAD, Cons. Rog. 45, 227r]

53 ASV, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 28, 841r-842v; 846r-846v

54 ČREMOŠNIK, 1951: 19

55 BERITIC, 1956: 55-56; PEKOVIĆ, 1998: 95

56 ASV, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 28, 654v; „(...) Ta kapela je smjestena u Dubrovniku, blizu rečenog samostana sv. Andrije, a graniči joj na istoku vrt Jakova Vetranaica, a s juga, zapada i sjevera nalazi se javna ulica, dok je s južne strane rečeni samostan preko rečene ulice (...)“.

57 ASV, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap. 28, 842v

58 BERITIC, 1956: 56 [DAD, Cons. Rog. 54, 299v]

59 BERITIC, 1956: 56 [DAD, Cons. Rog. 64 f. 75, Cons. Rog. 64 f. 270v i 277v]

60 BERITIC, 1956: 73 [DAD, Cons. Rog. 68, f. 143v]

61 DAD, Dist. test. 1, f. 159v-160r. Iz zapisa o izvršenju oporuke Petre, žene Marina Vitagne, koja je umrla krajem 1354., proizlazi da je u samostanu sv. Klare tada bilo 19 redovnica, u sv. Bartolomeju 3, u sv. Andriji 4, u sv. Mariji 7, u sv. Šimunu 5, u sv. Tomi 3 (ukupno 22 benediktinke).

samostana sv. Marka, a takvu pretpostavku, osim arhivskih izvora, potkrepljuju nove spoznaje o položaju ulica koje su je okruživale.

SAMOSTAN SV. MARKA/BARTOLOMEJA

CONVENT OF ST MARK/BARTHOLOMEW

Smjestaj (Sl. 16.) – Samostan sv. Marka nalazio se sjeverno od granične ulice prema samostanu sv. Andrije. Prostorna cjelina samostanskoga sklopa organizirana je u dvije terasaste razine, s time da je crkva sv. Marka izgrađena na nižoj koti terena, a ostatak samostana na onoj višoj koja se uzdiže s južne strane (Sl. 14.). U prvim dokumentima i tijekom 13. stoljeća taj se samostan naziva imenom sv. Bartolomeja; tijekom 14. stoljeća broji samo tri redovnice⁶¹ i nosi ime sv. Marka i sv. Bartolomeja, dok se poslije, nakon odluke o izgradnji općinskih jama za žito, redovito javlja pod nazivom sv. Marka.⁶²

Položaj crkve sv. Bartolomeja, 13.-14. stoljeće (Sl. 15. i 1.1) – Za određenje prve samostanske jezgre značajan je nalaz građevne strukture u sjeverozapadnom dijelu nalazišta, uz koju je početkom 15. stoljeća izveden proboj ulice s odvodnim kanalom prema jugozapadu.⁶³ Budući da je teren s južne strane viši, zidna je struktura ukopana, dok je sa sjeverne strane raščlanjena dvama masivnim „T“ polupilonima, međusobno povezanim niskom klupicom.⁶⁴ Zidna struktura ukazuje na morfološku srodnost s primjerima preuređenja ranosrednjovjekovnih crkava⁶⁵ i premda nema pouzdanih parametara za točniji oblik građevine, zatečeni konstruktivni elementi mogu upućivati na arheološki nalaz predromaničke crkve sv. Bartolomeja (Sl. 17.). Istodobno s određenjem položaja početne sakralne jezgre nameće se pitanje i prvih javnih komunikacija u ovome dijelu grada. Pozornost privlači ulica smjera jugozapad-sjeveroistok, ucrtana u planu Dubrovnika s početka 17. stoljeća, vidljiva u parcelaciji katastarske

izmjere iz 1837. godine i u prežitku regulacijskog pravca obližnje stambene izgradnje. Pravac ulice vodio bi do pronađene građevne strukture, pretpostavljene početne jezgre samostana sv. Bartolomeja. Drugi ulični pravac, u nastavku ulice Puzljive, zabilježen je također u istome planu Dubrovnika, a utvrđen je sjeverno od kasnije crkve sv. Marka.

Crkva sv. Marka i komunalni radovi, 15. stoljeće (Sl. 1.2) – Iako nema pouzdanih pokazatelja za kronološki slijed poduzetih gradnji, iz arheoloških je nalaza vidljivo da je prvu crkvu sv. Bartolomeja, izmještanjem prema istoku, zamijenila crkva sv. Marka. Razjašnjenju stanja u prostoru značajno su doprinijeli uvidi o komunalnim radovima koji su se početkom 15. stoljeća odvijali u jugozapadnom dijelu grada. U arheološkim istraživanjima južno i zapadno od crkve sv. Marka pronađena je ulica u nastavku Puzljive, unutar koje je utvrđen odvodni kanal sa završetkom u blizini kule Kalarinje.⁶⁶ Taj je podzemni kanal dijelom položen ispod jugozapadnog ugla crkve sv. Marka, što prekida kontinuitet ulice i dijeli je na zapadni i južni odvojak.⁶⁷ Osim toga, južni je odvojak ulice smanjene širine zbog pojačanja bočnih zidova crkve sv. Marka. Po svemu sudeći, pronađene arheološke strukture ukazuju na ulicu koja je zaobilazila raniju, nešto manju crkvu sv. Marka (Sl. 18. i 19.).

Drugi važan komunalni zahvat vezan za samostan sv. Marka bila je izgradnja općinskih jama za žito koje su pronađene unutar samostanske crkve.⁶⁸ U organizaciji prostora općinska je žitnica morala imati javni pristup izvan samostanske klauzure, a kako je vidljivi-

SL 17. OSTATCI CRKVE SV. BARTOLOMEJA PRONAĐENI U SJEVEROZAPADNOM DIJELU NALAZIŠTA, NA TRASI ULICE KOJA SE PRUZALA UZ CRKVU SV. MARKA

FIG. 17 REMAINS OF THE CHURCH OF ST BARTHOLOMEW IN THE NORTHWEST PART OF THE SITE IN DIRECTION OF A STREET THAT WAS ONCE ADJACENT TO THE CHURCH OF ST MARK

SL 18. ULICA S ODVODNIM KANALOM ZAPADNO OD CRKVE SV. MARKA

FIG. 18 STREET WITH DRAINAGE CANAL WEST FROM THE CHURCH OF ST MARK

SL 19. ULICA UZ CRKVU SV. MARKA, SUŽENJE STUBIŠTA NAKON POJAČANJA BOČNIH ZIDOVA CRKVE

FIG. 19 STREET ADJACENT TO THE CHURCH OF ST MARK, NARROWING STAIRCASE AFTER STRENGTHENING THE SIDE WALLS OF THE CHURCH

SL 20. OSTATCI ARHITEKTONSKE DEKORACIJE NA PROČELJU KAPELE SV. JERONIMA PREMA DVORIŠTU SAMOSTANA SV. MARKA

FIG. 20 REMAINS OF ARCHITECTURAL DECORATION ON THE FRONT OF ST JEROME'S CHAPEL TOWARDS THE COURTYARD OF THE CONVENT OF ST MARK

Na ustupljenim podacima istraživanja zahvaljujemo Nelli Lonza.

⁶² KMB, Matijasević, 113: 78

⁶³ JEREMIĆ, TADIĆ, 1938: 57

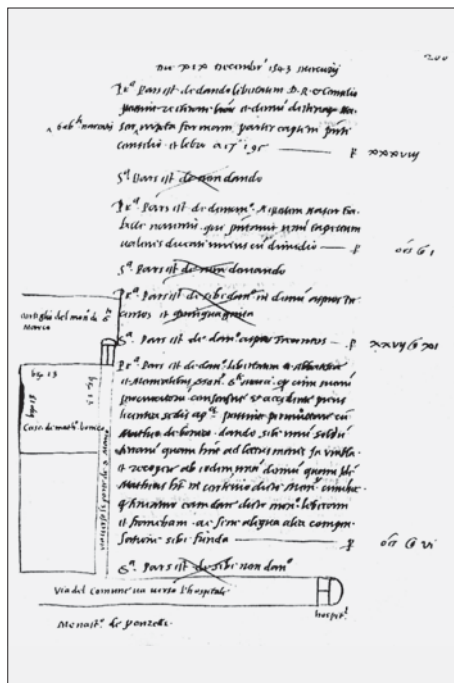
⁶⁴ *** 2016

⁶⁵ FISKOVIĆ, 1988: 189-208. Umetanje masivnih pilona unutar perimetra postojeće građevine omogućuje konstrukciju svoda i novu rasclambu prostora, kao što je slučaj kod nekoliko crkava južnodalmatinskog područja (Majsan, sv. Petar u Stonskom polju).

⁶⁶ BERITIĆ, 1958: 24 [DAD, Min. Cons. 1. f. 50v]. Arheološki nalaz potvrđuje i izvor iz 1415. god., prema kojem je službenicima za popločavanje ulica naredeno da daju napraviti kanal od stubista Andrije Menčetica do crkve sv. Marka u Kalarinji.

⁶⁷ *** 2016. Utvrđeno je istovjetno oblikovanje ulice uz južni zid crkve sv. Marka i ono s njene zapadne strane (obrada i nagib hodne površine).

⁶⁸ BERITIĆ, 1956: 45 [DAD, Deb. Not. 1. f. 101v-102]. U crkvi sv. Marka pronađene su tri, a u povijesnim dokumentima spominje se šest jama za čuvanje općinskog žita.

SL. 21. PRESLIKA ARHIVSKOGA DOKUMENTA IZ 1543., SA SKICOM ULICE PREMA SAMOSTANU SV. MARKA
FIG. 21 COPY OF AN ARCHIVE DOCUMENT FROM 1543 WITH A DRAWING OF THE STREET LEADING TO THE CONVENT OF ST MARK

SL. 22. UNUTARNJI PROSTOR CRKVE SV. MARKA, NJEN ZAPADNI DIO PREMA ULAZU I KAPELI SV. JERONIMA, TIJEKOM ISTRAŽIVANJA I KONZERVACIJE
FIG. 22 INTERIOR OF THE CHURCH OF ST MARK, ITS WESTERN PART TOWARDS THE ENTRANCE AND THE CHAPEL OF ST JEROME, DURING RESEARCH AND CONSERVATION

SL. 23. ULICA IZMEĐU NEKADAŠNJIH ŽENSKIH BENEDIKTINSKIH SAMOSTANA SV. ANDRIJE I SV. MARKA
FIG. 23 STREET BETWEEN THE FORMER BENEDICTINE CONVENTS OF ST ANDREW AND ST MARK

vo na jednom nacrtu iz 1543. godine, samostanu i crkvi prilazilo se iz ulice sa sjeverne strane preko unutarnjeg dvorišta⁶⁹ (Sl. 21.).

Crkva sv. Marka, 16. stoljeće (Sl. 1.3) – Nakon posljednjih istraživanja raspolaže se s mnogo detaljnijim tlocrtom posljednje etape crkve sv. Marka, koje prostorna organizacija i morfologija plastično-dekorativnih elemenata upućuje na razdoblje 16. stoljeća. Može se pretpostaviti da je ona povećanjem tlocrta u dobroj mjeri zadržala dijelove ranije građevne strukture, nakon što je negirala ulicu protegnutu južno i zapadno od ranije crkve. U prilog takvoj pretpostavci govore dvostruki bočni zidovi na kojima je vidljiva slojevitost gradnje. Pojačanje zidova zasigurno je bilo u funkciji presvođenja visokoga prostora i velikoga raspona konstrukcije svoda (Sl. 22.). Pomoću sačuvanih perimetralnih zidova i konstrukcije svoda sa susvodnicama ustanovljen je tlocrtni koncept dvorane (19,20x9,10 m), u kojoj su brod i svetište iste sirine.⁷⁰ Svetište je pritom tretirano kao zaključak jedinstvenog prostora s lateralno izvedenim ugaonim, zidnim pojačanjima kao uporištem dijagonalnog luka na grebenu svoda.⁷¹ Crkva je imala ulaz sa sjeverne strane, pristupom iz samostanskoga dvorišta. U blizini ulaza, u zapadnom zidu, sačuvan je velik, horizontalno položen otvor – parlatorij.⁷² O opremljenosti prostora doznajemo iz apostolske vizitacije 1573./1574. godine i arheoloških nalaza – u crkvi je bilo sedam oltara, propovjedaonica i orgulje, a na njenu zapadnom kraju, nasuprot glavnom oltaru, vidljivi su ostatci pjevalista.⁷³ Uza sjeverni zid crkve utvrđeni su

ostatci kapele sv. Jeronima (3,90x6,90 m) s pristupom iz zajedničkoga samostanskog dvorišta. Samo pročelje kapele ističe se kvalitetom obrade zidnog plasta, a sačuvani elementi arhitektonske dekoracije govore u prilog recepciji zreloga renesansnog stila 16. stoljeća (Sl. 20.). Prema apostolskoj vizitaciji kapela sv. Bartolomeja smještena je iznad crkve sv. Marka (vjerojatno zamjenska kapela za porušenu crkvu), no taj prostor danas nije sačuvan.⁷⁴ Osim toga, iznad crkve nalaze se i samostanske prostorije (*mansiones*)⁷⁵ – u dormitoriju sve redovnice spavaju zajedno, ali uz napomenu da su odijeljene u svoje ćelije (*celle*).⁷⁶

Sedamdesetih godina 16. stoljeća poduzeto je širenje samostana sv. Marka na područje s njegove južne strane, gdje je u korpus novoga krila uključen i prostor kapele sv. Martina. Izgradnja dodatka (37,40x7,90 m), između crkve sv. Marka i granične ulice prema samostanu sv. Andrije, potaknut ce rastvaranje sakralnoga prostora crkve nizom velikih lučnih otvora koji su zbog konfiguracije terena postavljeni uza susvodnice svoda (Sl. 1.4).

⁶⁹ BERIĆ, 1956: 74 [DAD, Cons. Rog. 46,f.200]

⁷⁰ Zapadni dio crkve sačuvan je u elevaciji, dok je njen istočni kraj ugrađen u obližnju stambenu izgradnju: jugoistočna strana svetišta djelomično je očuvana ispod recentne terase koja je nasjela na arheološke strukture, a sjeveroistočna je strana svetišta poništena pristupnim stubištem i terasom u privatnom vlasništvu.

⁷¹ *** 2015. U jugoistočnom dijelu svetišta pronađeni su ostatci glavnog oltara i zazidan otvor vrata, najvjerojatnije prema sakristiji.

⁷² Parlatorij je bio zatvoren rešetkom, a kao što mu ime sugerira – označavao je prostor gdje su pripad-

URBANISTIČKA OBILJEŽJA ARHEOLOŠKOG NALAZIŠTA

URBAN PLANNING FEATURES OF THE ARCHAEOLOGICAL SITE

Sagledani razvoj samostanskih sklopova od 13. do 17. stoljeca pridonosi razumijevanju urbane strukture gradskoga predjela „Na Andriji“, tako da se analiziraju smještaj, zakonitost nastanka izgrađenoga područja, parcela-cija, ulice i gradevine (Sl. 1.).

– **Obilježja urbanoga smještaja** – Prostorni ustroj arheoloskog predjela određuje središnja ulica koja se nastavlja na pravac Strossmayerove i ulice Od Rupa, razgraničavajući pritom samostanske sklopove sv. Andrije i sv. Marka (Sl. 23.). Zatečeno stanje sugerira niz odrednica presudnih za strukturno-vizualna obilježja arheoloskog predjela, a to su: topografija terena, orijentacija prema sjeveru i rubni položaj uz gradske zidine. U topografskom smislu, gradski predjel „Na Andriji“ obilježava blaga padina koja se ravnomjerno spušta prema sjevernom dijelu grada, dok ga s južne strane zatvaraju gradske zidine, podignute duž nepristupačne hrđi prema moru. Takav rubni položaj bio je osobito pogodan za smještaj ženskih samostana, koji su unutar gradskih zidina imali sigurnost, ali i izolaciju za pobožnost u zajednici. Oblicje predjela, zasnovano na prirodnim datostima reljefa i pružanju slojnica u smjeru istok-zapad, odrazilo se na terasastu organizaciju prostora i orijentaciju prema sjevernom dijelu grada.

– **Urbana struktura/izgradnja** – Polazeci od fizicke analize gradskog predjela i čimbenika koji su utjecali na njegovo oblikovanje, istražuje se zakonitost nastanka i razvoja urbane strukture u odnosu na konstitutivne sastavnice: urbane mreže, izgrađeno područje i podjele zemljišta. Osim prirodnih, topografskih linija, gradski predjel „Na Andriji“ strukturiraju južne gradske zidine i mreža ulica. Te oblikovno različite urbane mreže uzajamno se dopunjuju i određuju ustroj zatvorenoga, izgrađenog područja koje je pak uvjetovano razvojem samostanskih sklopova. Naime, u urbanome prostoru Dubrovnika ženski samostani mahom su smješteni u južnom dijelu grada, duž oboda gradskih zidina. Smještaj, perimetar i organizacija tih velikih urbanih

nići svjetovne obitelji ili laika mogli razgovarati s redovnicama.

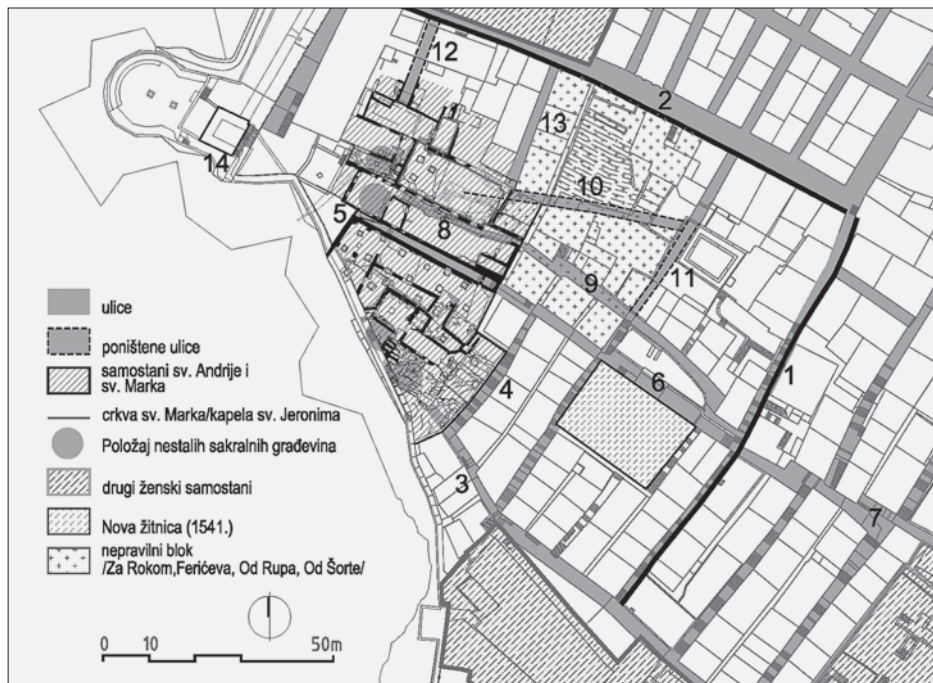
73 ASV, Congr.Vescovi e Regolari, Visita Ap. 28, f. 826r-828r

74 ASV, Congr.Vescovi e Regolari, Visita Ap. 28, f. 829r

75 ASV, Congr.Vescovi e Regolari, Visita Ap. 28, f. 837r; (...) redovnice imaju prostorije iznad crkve i ne mogu biti dobro zbrinute zbog skucenosti mjesta i jer nemaju druge nastambe niti mjesto gdje bi mogle biti (...)

76 ASV, Congr.Vescovi e Regolari, Visita Ap. 28, f. 832rv

77 MARINKOVIĆ, LAZNIAT, 2017: 196-219

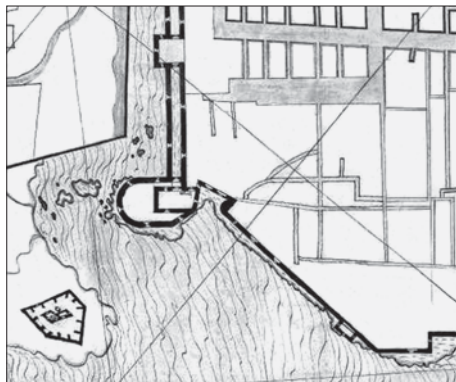
sklopova rezultat je prirodnih i antropogenih čimbenika (geomorfologija, zakonitost postojeće urbane formacije s javnim ulicama, potrebe redovničke zajednice, odluke gradske vlasti).⁷⁷

Velicina/oblik samostana određeni su i brojem redovnica. U početku su to male ženske zajednice koje su vodile religijski život u skromnim kućama ili namjenski izgrađenim sklopovima, kako je to vidljivo u obrisu arheoloskih struktura samostana sv. Andrije. Ta početna jezgra samostanskog sklopa prepoznaje se u slobodnom planu samostanskih gradnji sjeverno od crkve i oko dvorišta s cistersternom. Značajne promjene u organizaciji samostanskih sklopova događaju se s povećanjem broja redovnica i uvođenjem strožih disciplinskih mjera u 16. stoljeću, premda je prvo proširenje samostana sv. Andrije zabilježeno već sredinom 15. stoljeca. Nedovoljno je istraženo/poznato kada je i zašto između kraja 14. stoljeca i prve polovice 16. stoljeca došlo do povećanja benediktinskih ženskih samostana, ali te su se okolnosti odrazile na njihovo plansko širenje i omjer izgrađenoga prostora. Povećanje broja redovnica bilo je odlučujuće za oblikovanje samostanskoga sklopa sv. Marka koji je proširenjem južno od istoimene crkve negirao javnu ulicu i zauzeo veliko područje u jugozapadnome dijelu grada.

Temeljno obilježje gradskoga predjela „Na Andriji“ jest zatvorenost velikoga izgrađenog područja – uspostavljen je velik omjer privatnog posjeda naspram javnoga prostora. Topografija terena uvjetovala je horizontalnu

SL. 24. PODRUČJE JUGOZAPADNOGA DIJELA DUBROVNIKA, PRIKAZ NESTALIH SAKRALNIH GRADEVINA I ULICA: 1 – OD DOMINA, 2 – ZA ROKOM, 3 – OD KASTELA, 4 – NA ANDRIJI, 5 – ULICA IZMEĐU SAMOSTANA SV. ANDRIJE I SV. MARKA, 6 – OD RUPA, 7 – STROSSMAYEROVA ULICA, 8 – ULICA UZ CRKVU SV. MARKA, 9 – PUZLJIVA, 10 – ULICA SMJERA JUGOZAPAD-SJEVEROISTOK, 11 – OD ŠORTE, 12 – ULICA PREMA SAMOSTANU SV. MARKA, 13 – FERICEVA ULICA, 14 – KULA KALARINJA

FIG. 24 SOUTHWESTERN AREA OF DUBROVNIK, FORMER RELIGIOUS STRUCTURES AND STREETS (NO LONGER PRESENT): 1 – OD DOMINA, 2 – ZA ROKOM, 3 – OD KASTELA, 4 – NA ANDRIJI, 5 – STREET BETWEEN THE CONVENTS OF ST ANDREW AND ST MARK, 6 – OD RUPA, 7 – STROSSMAYEROVA ST., 8 – STREET ADJACENT TO THE CHURCH OF ST MARK, 9 – PUZLJIVA, 10 – STREET IN THE DIRECTION SOUTHWEST-NORTHEAST, 11 – OD ŠORTE, 12 – STREET LEADING TO THE CONVENT OF ST MARK, 13 – FERICEVA ST, 14 – KALARINJA TOWER

SL. 25. PLAN DUBROVNIKA, POČETAK 17. ST., DETALJ
FIG. 25 PLAN OF DUBROVNIK, EARLY 17TH CENTURY, DETAIL

SL. 26. KATASTARSKA KARTA, 1837., DETALJ
FIG. 26 CADASTRAL MAP, 1837, DETAIL

usmjerenost izgrađenoga područja i, premda je izgradnja sačuvana samo u arheološkim strukturama, ističe se ponajprije kompaktnim volumenima, položenim usporedno sa slojnicama terena (Sl. 24.).

– **Parcelacija** – U analizi razvoja samostanskih sklopova razmatraju se različite podjele izgrađenoga terena, u smislu veličine građevne parcele, smjera podjele zemljišta (prema topografiji) te razgraničenja prostora na javno i privatno.

U tlocrtnom obrisu južnoga dijela samostana sv. Andrije sačuvano je slobodno grupiranje samostanskih gradnji različita tlocrtnog oblika i funkcije oko manjega dvorišta s cisteranom. Nehomogenost cjeline ukazuje na obilježja gradnje iz razdoblja nastanka samostanskoga sklopa uz južne gradske zidine. Na zapadnoj strani ulice „Na Andriji” sačuvana je struktura dvostrukog niza kuća istog oblika/veličine. Obilježje geometriziranog plana i veličina kvadratnih, jednočelijskih kuća (3×3 seznja)⁷⁸ svjedoče o modelu izgradnje koji se primjenjivao nakon regulacije 1296. godine, a potvrđen je na predjelu oko Rupa, odnosno između nekadašnjih samostana sv. Andrije i sv. Šimuna.⁷⁹ Uz ulicu prema samostanu sv. Marka sačuvana je građevna parcela veličine 13×13 lakata, zabilježena u skici dokumenta iz 1543. godine.

Povećanjem samostana i provođenjem stroge klauzure, od sredine 16. stoljeća, dolazi do ujedinjavanja većih i manjih parcela, i to slijedi terasastu uslojenost područja, formirajući tako velike, zatvorene prostorne cjeline. Horizontalna uslojenost područja, bilo da je proizišla iz obilježja topografije terena ili okrupnjivanja parcela, predstavljena je placetom komunalne žitnice unutar samostana sv. Andrije, ulicom između samostanskih sklopova, novim krilom samostana sv. Marka, crkvom sv. Marka, dok na sjeveru nema jasnog razgraničenja u tkivu grada.

– **Ulice** – U planu Dubrovnik s početka 17. stoljeća jugozapadno je područje grada gotovo shematski prikazano, ali su precizno zabilježene *nestale* ulice koje su oblikovale urba-

ni prostor, i to: 1) ulice smjera istok-zapad (ulica između samostanskih sklopova, ulica uz crkvu sv. Marka); 2) ulica smjera jugozapad-sjeveroistok (ulica izgubljena u tkivu grada – od crkve sv. Bartolomeja do ulice Od Sorte); 3) ulica smjera sjever-jug (pristup samostanu sv. Marka), (Sl. 25. i 26.).

– **Građevine** – S obzirom na obilježje stanovite zatvorenosti samostanskih sklopova analiziraju se redovničke crkve i komunalna žitnica u strogom funkcionalnom razgraničenju od samostanskog prostora. Za smjestaj i prostornu organizaciju crkve, kao ishodišta samostanskoga sklopa, presudni su nedostatak prostora, zadanosti konfiguracije terena, ali i pristupačnost iz ulice, jer su redovničke crkve bile otvorene za laike.

Premda nisu pronađeni arheološki ostaci crkve sv. Andrije, prema svjedočenju arhivskih izvora njen je položaj pretpostavljen uza same gradske zidine, što dobro ilustrira slikovni prikaz – veduta Dubrovnik prije potresa 1667. godine.⁸⁰ Topografska situacija terena omogućila je dominantan položaj crkve nad samostanskim sklopom, bilo da se radi o početnoj grupaciji samostanskih kuća ili planskom proširenju samostana iznad općinske žitnice na kraju 16. stoljeća.

U arheološkim istraživanjima pronađeni su ostaci crkve i samostana sv. Marka iz 16. stoljeća. Prema apostolskoj vizitaciji iz 1573./1574. godine, iznad crkve sv. Marka nalazila se kapela sv. Bartolomeja i redovničke prostorije. Te okolnosti bile su odlučujuće za tlocrtni koncept dvoranske crkve u kojoj su brod i svetište iste širine, dok je monumentalnost sakralnoga prostora ostvarena sustavom svodenja i bogatstvom arhitektonske dekoracije.

Za smjestaj komunalne žitnice u samostanu sv. Andrije pogodovala su topografska i geomorfološka obilježja terena, ali i pristupačnost iz javne ulice. Na taj je način osigurana neovisnost, odnosno funkcionalno razgraničenje utilitarnoga od sakralnoga prostora.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Gradski predjel „Na Andriji”, u jugozapadnome dijelu povijesne jezgre Dubrovnik, prostor je nekadašnjih ženskih benediktinskih samostana, srušenih i zatrpanih u potresu 1667. godine, nakon kojeg je potpuno izmijenjena slika toga dijela grada. Zbog iznimnog položaja i mnogo pisane građe taj se gradski

⁷⁸ HERKOV, 1977: 171. Dubrovacki seznaj (*passo di Ragusa*) = 2,0499172 mm; 1 dubrovacki lakat (*braccio di Ragusa*) = 513,4383 mm

⁷⁹ PLANIC-LONČARIĆ, 1990: 28; GRUJIĆ, 2013: 18

⁸⁰ Veduta Dubrovnik, franjevački samostan Male bruce

predjel parcijalno istraživao u nekoliko navrata, do sustavnih arheoloških istraživanja (1989.-1991.) kada su pronađeni ostatci samostanskih sklopova sv. Andrije i sv. Marka (prvo posvećen sv. Bartolomeju).

Samostan sv. Andrije organiziran je sjeverno od istoimene crkve, smjestene uz gradske zidine prema moru i oko omanjeg dvorišta s cisternom, dok početnu jezgru samostana sv. Bartolomeja, u sjeverozapadnome dijelu nalazišta, određuje nalaz predromaničke crkve. Uz položaj starijih sakralnih građevina vežu se i prve javne komunikacije, ulice potvrđene povijesnim kartografskim izvorima, arheološkim istraživanjima, kao i analizom gradskoga tkiva. Bitne odrednice tlocrtno-prostorne organizacije početne jezgre samostanskoga sklopa vidljive su u obrisu građevne strukture u samostanu sv. Andrije. Obilježava je organski povezivanje samostanskih gradnji, različita tlocrtnog oblika i funkcije sjeverno od samostanske crkve.

Provedena arheološka istraživanja na trasi odvodnoga kanala uz crkvu sv. Marka pružila su nove uvide o kronološkom slijedu gradnji u samostanu sv. Marka. Uz ostatke predromaničke crkve sv. Bartolomeja utvrđena je ulica i odvodni kanal sa završetkom blizu kule Kalarinje, koji su izvedeni početkom 15. stoljeća. Iako nema pouzdanih pokazatelja o tijeku gradnje, iz arheoloških je nalaza vidljivo da je prvu crkvu sv. Bartolomeja, izmjestenu prema istoku, zamijenila crkva sv. Marka. U tom slijedu gradnji, trasa odvodnoga kanala i ulice također ukazuju i na raniju, manju crkvu sv. Marka koju je, po svemu sudeći, ta ulica zaobilazila. Za daljnje spoznaje o prostorno-povijesnom razvoju crkve sv. Marka potrebno je nastaviti interdisciplinarna istraživanja arheološkoga nalazišta.

U urbanoj strukturi, gradski predjel „Na Andriji“ ima obilježje velikoga zatvorenog, nekada izgrađenog područja. Strukturiran je od različitih urbanih mreža koje su u različitim međuodnosima formirale izgrađene prostorne cjeline, uvjetovane razvojem samostanskih sklopova. Iako je sačuvan samo u arheološkim strukturama, razvidna je ujednačena gradnja kompaktnih volumena u horizontalnoj uslojenosti.

U analizi samostanskih sklopova prepoznati su različiti oblici podjele građevnoga zemljišta – od *slobodnog plana* organizacije samostanskih gradnji uz južne gradske zidine do *geometriziranog plana* dvostrukog niza kuća iste veličine uz ulicu Na Andriji i uz ulicu prema samostanu sv. Marka. Tek povećanjem samostana i provođenjem stroge klauzure u 16. stoljeću dolazi do planskih zahvata proširenja i povećanja izgradnje.

Analizirane su nestale ulice zabilježene u planu Dubrovnika s početka 17. stoljeća, i to: 1) ulice smjera istok-zapad: ulica u nastavku

Puzljive koja je potvrđena trasom odvodnog kanala; ulica između samostana sv. Andrije i sv. Marka, gdje je utvrđen pristup komunalnoj žitnici; 2) ulice smjera sjever-jug: ulica prema samostanu sv. Marka; 3) ulica jugozapad-sjeveroistok: ulica izgubljena u tkivu grada koja bi vodila prema pronađenim ostacima crkve sv. Bartolomeja. Iz provedenih je analiza vidljivo da su u mijenama gradskog tkiva ulice bile podložne promjenama. Čini se da je granična ulica između samostana sv. Andrije i sv. Marka bila ograničena javnog pristupa radi pristupa komunalnoj žitnici.

U percepciji karaktera gradskoga predjela „Na Andriji“ od posebnoga su značenja javne crkve (*chiesa publica*). Prisutna su dva povijesna modela organizacije sakralnoga prostora: jedan je isticanje volumena crkve u hijerarhijskom poretku arhitektonskih struktura (crkva sv. Andrije), a drugi je, u nedostatku prostora, zahtijevao smještaj crkve unutar samostanskoga krila, iznad kojeg su redovničke prostorije (crkva sv. Marka).

Istraživanjem je ustanovljen razvoj samostanskih sklopova i komunalne žitnice.

Samostan sv. Andrije razvio se od početne jezgre, organizirane organskim grupiranjem samostanskih gradnji oko istoimene crkve i dvorišta s cisternom do planskog proširenja i konačnog opsega u 17. stoljeću.

Početna jezgra samostana sv. Bartolomeja (prethodi samostanu sv. Marka) organizira se oko istoimene samostanske crkve, pronađene u dijelu arheološkog nalazišta. U prostorno-povijesnom razvoju samostana crkva sv. Marka premjestila se prema istoku, a konačni razvoj završen je izgradnjom južnoga krila i zauzimanjem velike površine u jugozapadnome dijelu grada.

Utvrđen je pristup i opseg komunalne žitnice u samostanu sv. Andrije, nastale tijekom 15./16. stoljeća natkrivanjem općinskih jama za čuvanje zita. Izgradnjom žitnica omogućeno je širenje samostana sv. Andrije prema ulici na razmeđu sa samostanom sv. Marka, gdje su također pronađene jame za čuvanje zita.

Prilog srednjovjekovnoj topografiji povijesne jezgre Dubrovnika jest i rješavanje pitanja nestale crkve sv. Martina, koju se dosad pogrešno smještalo uz gradske zidine u blizini kule Kalarinje. Prema arhivskim izvorima utvrđeno je da se crkva sv. Martina nalazila pokraj samostana sv. Marka i sv. Andrije, a poništena je izgradnjom novoga krila samostana sv. Marka.

Rezultati istraživanja u ovome radu pridonijet će utvrđivanju identitetskih obilježja i vrjednovanju arheološkog naslijeđa, što je polazište za postavu prikladnih modela očuvanja, revitalizacije i unapređenja postojećega stanja predjela „Na Andriji“.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BENOVSKY LATIN, I. (2012.), *Obrana dubrovačkog predgrada sredinom 13. stoljeća. Prilog istraživanju privatnih kula*, „Historijski zbornik“, 65 (1): 17-39, Zagreb
2. BENOVSKY LATIN, I.; LEDIC, S. (2013.), *Posjed obitelji Volcassio u srednjovjekovnom Dubrovniku*, „Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku“, 51 (1): 17-60, Dubrovnik
3. BERITIC, L. (1956.), *Ubikacija nestalih građevina u Dubrovniku*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji“ 10: 15-83, Split
4. BERITIC, L. (1958.), *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, IAZU, Zavod za arhitekturu i urbanizam, Institut za likovne umjetnosti, Zagreb
5. BERITIC, L. (1989.), *Utvrđenja grada Dubrovnika*, Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik
6. BLANCO ROTEJA, R.; MAÑANA BORRAZÁS, P.; XURXO M. AYÁN VILA, X. (2003.), *Archaeology of Architecture: theory, methodology and analysis from Landscape Archaeology*, u: *Archaeotecture: Archaeology of Architecture* [ur. AYÁN VILA, X.M.; BLANCO ROTEJA, R.; MAÑANA BORRAZÁS, P.]: 17-39, BAR S1175, Oxford
7. COHEN, N. (2001.), *Urban Planning Conservation and Preservation*, McGraw-Hill, New York
8. ČREMOŠNIK, G. (1951.), *Spisi dubrovačke kancelarije I., Zapisi notara Tomazina de Savere 1278.-1282.*, IAZU, Zagreb
9. FISKOVIĆ, I. (1988.), *Srednjovjekovna preuređenja ranokršćanskih svetišta u Dubrovackom kraju*, u: *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području* [ur. ČEČUK, B.; RAPANIĆ, Ž.; TOMIĆIĆ, Ž.]: 189-208, Zagreb
10. GRUJIĆ, N. (2013.), *Ovaj grad rese mnoga lijepa i veličanstvena privatna zdanja*, u: *Kuca u Gradu, Studije o dubrovačkoj stambenoj arhitekturi 15. i 16. stoljeća*, [ur. ZELIĆ, D.]: 11-58, Dubrovnik
11. HERKOV, Z. (1977.), *Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu – nastavak*, „Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti“, 8: 143-215, Zagreb
12. JEREMIĆ, R.; TADIĆ, J. (1938.), *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, 1, Centralni higijenski zavod, Beograd
13. KLAJIĆ, B. (1989.), *Rječnik stranih riječi, Tudice i posudjenice* [ur. KLAJIĆ, Ž.], Zagreb
14. LONZA, N. (2013.), *O nosu i ponosu: svećenik Barbije Longo pred crkvenim i svjetovnim vlastima srednjovjekovnog Dubrovnika*, u: *Bertosić zbornik: zbornik u čast Miroslava Bertose II* [ur. JURKOVIĆ, I.]: 45-59, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Državni arhiv u Pazinu, Pula-Pazin

IZVORI SOURCES

15. MANACORDA, D.; FRANCOVICH, R. (2014.), *Arheološki rječnik* [ur. SRŠEN, I.] Sandorf, Zagreb
16. MARINKOVIĆ, A.; LAZNIBAT, Z. (2017.), *Monastic enclosure as urban feature: Mapping conventual complexes vs. public space in early modern Dubrovnik*, u: *Mapping urban changes* [ur. PLOŠNIĆ, A.]: 196-219, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
17. OSTOJIĆ, I. (1963.), *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. 1: Opći povijesno-kulturni osvrt*, Benediktinski priorat Tkon, Split
18. OSTOJIĆ, I. (2010.), *Benediktinci i benediktinski samostani na prostoru Dubrovačke nadbiskupije*, u: *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije* [ur. PUJLIĆ, Ž.; ŠIVRIĆ, M.]: 113-192, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik
19. PEKOVIĆ, Ž. (1998.), *Dubrovnik: nastanak i razvoj srednjovjekovnog grada*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split
20. PEKOVIĆ, Ž.; BABIĆ, K. (2017.), *Predgrade dubrovačke civitas*, „Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku“, 55 (1): 1-63, Dubrovnik
21. PLANIĆ-LONČARIĆ, M. (1980.), *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*, Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, Zagreb
22. SMIČIKLAS, T. (1905.), *Diplomatski zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije III*, JAZU, Zagreb
23. THOMAS, A. (2003.) *Art and Piety in the Female Religious Communities of Renaissance Italy: Iconography, Space, and the Religious Woman's Perspective*, Cambridge University Press, New York
24. VEKARIĆ, N. (2011.) *Vlastela grada Dubrovnika. 1: Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb
25. ŽELIĆ, D. (2016.), *Grad u slici*, u: *Dubrovnik prije tresnje, konzervatorsko-restauratorski radovi i interpretacija slike* [ur. GAMULIN, L.]: 10-33, Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik
26. ŽILE, I. (1996.), *Novi nalazi predromaničke plastike u dubrovačkom kraju*, u: *Starohrvatska spomenička baština. Radanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža* [ur. JURKOVIĆ, M.; LUKŠIĆ, T.]: 279-295, Zagreb
27. ŽILE, I. (2007.), *Srednjovjekovna kanalizacija grada Dubrovnika*, „Starohrvatska prosvjeta“, 3 (34): 437-449, Split

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Knjižnica Franjevačkog samostana Male brace, Placa 2, Dubrovnik [KMB], Matijasević, M.I., Zibaldone III(435), Memorie storiche su Ragusa raccolte dal P. Gian Mattei, 113:78
2. Archivio Segreto Vaticano, Cortile del Belvedere, Città del Vaticano [ASV], Congr.Vescovi e Regolari, Visita Ap. 28
3. Archivio di Stato di Torino, Piazza Castello 209, 10124 Torino [AST], Architettura militare, disegni di piazze e fortificazioni, Dubrovnik. Pian-ta della città, V, f. 244v-245
4. Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa za Dalmaciju, Glagoljaska 18, Split [DAST], Katastarska karta Dubrovnik (Comune di Ragusa) iz 1837. u mjerilu 1:720

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENT SOURCES

1. *** (1991.) Preliminarni konzervatorski elaborat, Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, mr.sc. Ivica Žile, prof.; Konzervatorski odjel u Dubrovniku [KOD]
2. *** (2013.) Arheološko-konzervatorski elaborat o provedenim istražnim radovima „Na Andriji“ – Dubrovnik, Arheo plan d.o.o., Dubravka, Povijesni pregled i konzervatorski elaborat (Z. Laznibat, dipl.ing.arh.), Izvještaj o provedenim arheološkim istraživanjima (Arheoplan d.o.o.), Konzervatorsko-restauratorski radovi (V. Šulić, konzervator-restaurator), Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik [DPDS]
3. *** (2015.) Izvještaj o provedenom arheološkom nadzoru „Na Andriji“ – Dubrovnik, građevinski radovi kanalizacije, Arheo plan d.o.o., Dubravka, Maris Kristović, dipl. arheolog; Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik [DPDS]
4. *** (2016.) Izvještaj o provedenom arheološkom nadzoru „Na Andriji“ – Dubrovnik, sanacija zidanog kanala mješovite odvodnje, Arheo plan d.o.o., Dubravka, Domagoj Kristović, dipl. arheolog; Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik [DPDS]
5. *** (2016.a) Dopuna arhitektonskog snimka zidanog kanala mješovite odvodnje, Arheo plan d.o.o., Dubravka, Ante Butorac, građ. tehn.; Antonio Kovačević, građ. tehn.; Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik [DPDS]

NACRTI I PLANOVI

DRAWINGS AND PLANS

1. Arhitektonska snimka postojećeg stanja (2013.-2016.), Z. Laznibat, dipl.ing.arh.; A. Butorac,

građ.tehn.; Arheo plan d.o.o., Dubravka, Habitat Geo d.o.o., Dubrovnik, Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik [DPDS]

2. Katastarski nacrt u vektorskom obliku, nova izmjera k.o. Dubrovnik, Državna geodetska uprava [DGU]

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

1. ICOMOS (1996.), *Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites*, <https://www.icomos.org/charters/archives-e.pdf> [19.2.2018.]
2. <http://archivodistatotorino.beniculturali.it/work/visua.php?uad=189552>
3. <http://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=0sm%2C43%2C44&bbox=2015186.4461243274%2C5256855.79910056%2C2017097.3718314567%2C5257683.468797461>

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

SL. 1.	Crtez: Z. Laznibat, 2018.
SL. 2.	Crtez na katastarskom planu: Z. Laznibat, 2018.
SL. 3.	Snimka: A. Baće, 2010.
SL. 4.	Crtez na georeferenciranoj zračnoj snimci: Z. Laznibat, 2013.
SL. 5.	Crtez: Z. Laznibat, 2018.
SL. 6., 8., 9.	Crtezi: Z. Laznibat, 2018.
SL. 7.	Snimka: Habitat geo d.o.o., 2013.
SL. 10.	Veduta Dubrovnika prije potresa 1667., detalj, Društvo prijatelja dubrovačke starine
SL. 11.	Muzej Franjevačkog samostana Male brace, snimka: Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, P. Mofardin, IPU-F-27924_PM
SL. 12.	Crtez: Z. Laznibat, 2018.
SL. 13.	Snimka: Arheo plan d.o.o., 2013.
SL. 14.	Snimka: A. Baće, 2013.
SL. 15.	Crtez: Z. Laznibat, 2018.
SL. 16.	Crtez: Z. Laznibat, 2018.
SL. 17.-19.	Snimke: Arheo plan d.o.o., 2016.
SL. 20.	Snimka: Arheo plan d.o.o., 2012.
SL. 21.	Državni arhiv u Dubrovniku (Cons. Rog. 46.f. 200)
SL. 22.	Snimka: A. Baće, 2014.
SL. 23.	Snimka: Arheo plan d.o.o., 2012.
SL. 24.	Crtez: Z. Laznibat, 2018.
SL. 25.	Državni arhiv u Torinu
SL. 26.	Državni arhiv u Splitu

SAŽETAK

SUMMARY

URBAN AREA "NA ANDRIJI" IN THE HISTORIC CORE OF DUBROVNIK

SPATIAL DEVELOPMENT AND URBAN PLANNING FEATURES

The urban area called "Na Andriji" in the southwestern part of Dubrovnik's historic core is the largest archaeological site inside the town walls. Archaeological excavations carried out between 1989 and 1991 revealed the remains of the Benedictine convents of St Andrew and St Mark (first dedicated to St Bartholomew). Benedictine convents in Dubrovnik originated as early as the 11th century soon after the first Benedictine monasteries had been founded. Unlike the monasteries, the convents were located in the southern part of the city along the perimeter of the town walls.

The convents of St Andrew and St Mark were built outside the fortification core of Castellum (Kaštel) in one of the first medieval suburbs formed in the 11th/12th century. Spatial organization of this urban area is dictated by the central street in the direction east-west that divided the two monastic complexes. South of the street are the remains of the convent of St Andrew in terraced configuration rising to the south edge of the town walls while the area north of the street was occupied by the convent of St Mark. In terms of their architectural layout the convents were organized around the *clausura* area as their typical feature according to medieval social norms and requirements. In the second half of the 16th century Trident Church Council introduced a form of *clausura* that was even stricter.

This paper presents a synthesis of all research results conducted so far including relevant literature, written texts and documents, maps and visual material with the aim to determine spatial and historical development of the monastic complexes and urban planning features of the area called "Na Andriji". Methodologically, this research is based on morphological analysis of the monastic complexes that had effect on the surrounding urban area. It focuses on legitimate origins and development of the area in terms of land subdivision, streets and layout plan of the buildings.

The convent of St Andrew overlooking the sea was located north of the church with the same name. It was organized along the town walls and around a smaller courtyard with a cistern. The nucleus of St Bartholomew's convent in the northwestern part of the site was defined by a pre-Romanesque church. The sites of these older religious buildings corre-

spond to the first public communication links in the southwestern part of the town as well as the streets confirmed by historical maps, archaeological excavations and the analysis of the urban fabric. The original nucleus of the monastic complex in terms of its plan and spatial organization is visible in the layout of the built structure in the convent of St Andrew. Free plan is the result of the nuns' community and its size (four Benedictine nuns) that live without a *clausura* area.

Construction and maintenance of the communal granary storage space north of the church and on the ground-floor level of St Andrew's convent from the early 15th to the end of the 16th century made possible the extension of the convent to the boundary street towards the convent of St Mark. The convent could be functionally separated from the communal service area due to topographic and geomorphological features of the terrain and a separate access.

Archaeological research conducted around a drainage canal along the Church of St Mark provided fresh insight into the chronological sequence of building stages in the convent of St Mark. Archaeological findings confirm that the first Church of St Bartholomew was relocated eastwards and replaced by the Church of St Mark whose spatial and morphological features seem to indicate that it happened in the 16th century. In the sequence of building stages, the route of the drainage canal and a street also suggests the existence of an earlier, smaller church of St Mark which was probably circumvented by this street.

Spatial organization of monastic complexes in the 16th century was considerably influenced by enlarged monasteries and a strict form of *clausura* resulting in their planned extension to the surrounding area.

Topographic features of the terrain render this urban area unique regarding its spatial organization. It is situated along the southwestern ridge where the terrain gradually slopes to the north while from the sea an inaccessible cliff provides a naturally sheltered and safe site for construction. Such borderline position is particularly suitable for convents.

In the urban structure, the area "Na Andriji" is a large enclosed area, built up in the past on the

edge of Dubrovnik's historic core. Besides natural, topographic lines it is made up of various urban networks which formed the entire spatial entities largely determined by monastic complexes and their development. The formation of this large area, built up in the 16th/17th century, confirmed just by archaeological findings, is characterized by compact volumes.

The analysis of monastic complexes reveals various forms of building land subdivision: from a free plan of monastic complexes along the southern town walls to geometrical plan of a double row of houses of the same size along the street "Na Andriji" and the one leading to the convent of St Mark. The enlarged convent and a strict form of *clausura* from the mid-16th century resulted in planned integration of bigger and smaller lots. A terraced configuration of the terrain was respected resulting in the formation of large, enclosed spatial entities.

The study also examines the streets that vanished, yet are clearly visible on Dubrovnik map from the early 17th century. They are highly relevant for urban design. Analysis confirms that changes in the urban fabric were necessarily reflected in changes of the streets.

Monastic churches as the nucleus and origin of monastic complexes are particularly important in the perception of an urban area and its character. Their setting and spatial organization were largely determined by a lack of space, terrain configuration and accessibility from a public street since monastic churches were open to lay people.

The research proves the existence of communal granaries in the convent of St Andrew. Exploring the issue of vanished churches would be a great contribution to the medieval topography of Dubrovnik's historic core (Church of St Bartholomew, Church of St Martin and Chapel of St Martin).

The methodological framework of an integral and interdisciplinary analysis of monastic complexes is an appropriate basis for defining the identity features and assessing the archaeological heritage. This is a necessary prerequisite for developing suitable models that would be used in the preservation, revitalization and improvement of the urban area "Na Andriji".

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

ZEHRA LAZNIBAT, dipl.ing.arh., diplomirala na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Područje znanstvenog interesa: urbana integracija i revitalizacija arheološkog naslijeđa u povijesnoj cjelini Dubrovnika.

Akademik **MLADEN OBAD ŠĆITAROCI**, redoviti profesor Arhitektonskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Područje znanstvenog interesa: kulturno naslijeđe, obnova i revitalizacija naslijeđa, povijest urbanizma, povijest perivojne arhitekture. [www.scitaroci.hr]

ZEHRA LAZNIBAT, Dipl.Eng.Arch., graduated from the Faculty of Architecture, University of Sarajevo. Her research interests are focused on urban integration and revitalization of archaeological heritage in the historic core of Dubrovnik.

Academician **MLADEN OBAD ŠĆITAROCI**, Ph.D., F.C.A., full professor at the Faculty of Architecture in Zagreb. The main areas of his research interests are: cultural heritage, restoration and revitalization of cultural heritage, history of urban planning, history of landscape architecture. [www.scitaroci.hr]

